

DOI 10.18524/2304-1587.2018.1(32).134147
УДК 346.21

А. В. Смітюх

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СУТНОСТІ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЮ

У статті досліджуються доктринальні визначення поняття корпоративного контролю і пропонується розуміння корпоративного контролю як первинної передумови здійснення корпоративного управління, що постає як вплив, який здійснює чи може здійснювати учасник або група учасників корпоративного підприємства на таке підприємство та його господарську діяльність, реалізуючи коло правомочностей, що визначають обсяг корпоративного права учасника (учасників) корпоративного підприємства брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства залежно від розміру належної йому (їм) корпоративної частки або кількості належних йому (їм) корпоративних часток.

Ключові слова: корпоративний контроль, корпоративні права, корпоративні підприємства.

Постановка проблеми. Поняття корпоративного контролю є одним із найважливіших понять науки корпоративного права, оскільки саме здійснення корпоративного контролю забезпечує, врешті-решт, можливість як управляти корпоративним підприємством, так і користуватися результатами його господарської діяльності, утім легальне визначення цього поняття відсутнє, а серед учених існує дискусія як щодо змісту визначення цього поняття, так і щодо самої сутності корпоративного контролю як явища правової дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику, що досліджується у цій статті, розглядали Т. Ю. Басова, Є. П. Губін, І. А. Ігнат'єва та О. І. Гарафонова, О. Н. Костюк, І. Г. Кукукіна, І. В. Лукач, А. В. Мягкий, Д. І. Степанов, А. Є. Черпак, О. С. Цепілова, В. С. Щербина та інші дослідники.

Мета цієї статті полягає у формулюванні вдосконаленого визначення корпоративного контролю та з'ясування його сутності як явища правової дійсності.

Деякі вчені розуміють корпоративний контроль як управлінську функцію, зокрема О. Чуб визначає корпоративний контроль як можливість приймати управлінські рішення та здійснювати контрольні функції [1, с. 54]. Утім, формалізовані управлінські рішення щодо корпоративного підприємства приймають та контрольні функції здійснюють його посадові особи та органи, отже, за такого підходу корпоративний контроль співпадає з повноваженнями органів та посадових осіб корпоративного підприємства, як наслідок, саме вони виявляються суб'єктами корпоративного контролю.

На думку А. Є. Черпака, корпоративний контроль - це управлінська функція власників і зацікавлених у діяльності корпорації осіб, що мають право на отримання інсайдерської інформації про АТ та здійснення коригувального впливу на прийняття управлінських рішень [2, с. 12], як одну із специфічних форм контролю й управлінську функцію розглядають корпоративний контроль також І. А. Ігнат'єва та О. І. Гарафонова [3, с. 353], у свою чергу, О. Н. Костюк визначає корпоративний контроль як систему механізмів, за допомогою яких власники і стейкхолдери банку контролюють діяльність його менеджменту з метою забезпечення фінансової стійкості і прибутковості банку [4, с. 231]. Утім, корпоративний контроль варто розуміти скоріше не як систему механізмів, а як обсяг правомочностей особи та практику їх здійснення, також корпоративний контроль не слід, на нашу думку, розглядати у контексті етапів здійснення управління чи то управлінських функцій поряд із плануванням, організацією, координацією та розпорядництвом: слово «контроль» у словосполученні «корпоративний контроль» має зовсім інше значення – це не фінальна функція, не завершальний етап управління, а його передумова, визначена обсягом корпоративних прав особи.

І. Г. Кукукіна характеризує корпоративний контроль як «результат розподілу сил, позицій, можливостей і влади серед суб'єктів корпоративних відносин» [5, с. 19], Д. І. Степанов – як вплив, як можливість визначати рішення, що приймаються корпорацією або окремими її органами, і зауважує, що це скоріше не нагляд за корпорацією, а економічна влада, яку отримує та чи інша особа по відношенню до конкретного корпоративного формування та/або його органів, при цьому жодної влади в публічно-правовому сенсі не виникає, а економічна влада, про яку йдеться, – це не більше ніж можливість здійснювати вплив на конкретну корпорацію [6, с. 146], утім, ці дослідники не визначають підстави виникнення корпоративного контролю та осіб, які його здійснюють.

Слід зазначити, що більшість дослідників, подібно Д. І. Степанову, визначають корпоративний контроль, відштовхуючись від категорії впливу: зокрема, В. М. Кравчук визначає корпоративний контроль, як будь-який вплив на рішення юридичної особи [7, с. 349], В. С. Щербина – як одну з форм впливу на господарську діяльність корпоративних підприємств [8, с. 188], Є. П. Губін – як можливість суб'єктів акціонерних відносин забезпечувати постійний вплив на прийняття стратегічних управлінських рішень [9, с. 18], І. В. Лукач – як можливість одного суб'єкта господарювання забезпечувати вирішальний вплив на прийняття рішення підконтрольним суб'єктом, що здійснюється у випадках, передбачених законодавством [10, с. 120].

З іншого боку – корпоративний контроль має певні ступені, що відображають зростання впливу учасника або групи учасників на управління справами корпоративного підприємства у зв'язку із зростанням розміру його/їх частки у статутному капіталі корпоративного підприємства, і, відповідно, – кількості голосів, отже, корпоративний контроль не завжди є вирішальним – це може бути ініціюючий контроль, що дозволяє розпочати певні корпоративні процедури, або кворумний контроль, сутність якого полягає у можливості своїми голосами сформувати кворум загальних зборів корпоративного підприємства з тим, щоб вони відбулися як юридичний факт за встановленою законом і локальними актами (статутом, положен-

нями) корпоративною процедурою. Також корпоративний контроль може виявлятися не позитивним, а негативним, відповідно – не надавати певні додаткові правомочності, а забезпечувати неможливість набуття іншими певних правомочностей учасниками корпоративних прав чи ініціювання корпоративних процедур, передбачених законом і локальними актами.

Т. Ю. Басова наводить розгорнуте визначення, відповідно якому корпоративний контроль – це можливість впливу на діяльність товариства і опосередковано – на інших його учасників через формування органів управління, прийняття рішень на загальних зборах про реорганізацію, ліквідацію, зміну установчих документів, схвалення угод, виплату дивідендів, розподіл прибутку, визначення напрямів діяльності товариства, блокування прийняття рішень та вчинення інших дій, спрямованих на отримання матеріальних благ, у тому числі тих, які можуть спричинити зміни сутності товариства та (або) його учасників [11, с. 33]. Слід погодитися з тим, що корпоративний контроль дозволяє впливати на прийняття або блокування прийняття рішень, утім, він дозволяє також ініціювати корпоративні процедури, крім того, отримання матеріальних благ не у всіх випадках є безпосередньою метою кожної дії, яку вчиняє особа, що здійснює корпоративний контроль.

А. В. Мягкий надає визначення поняття корпоративного контролю, складене у форматі переліку можливих способів його здійснення: корпоративний контроль - це можливість впливу на господарську діяльність товариства, що здійснюється способами, передбаченими законодавством та локальними актами товариства, в тому числі на реалізацію права володіння або користування всіма активами чи їх частиною, на формування складу органів товариства, а також учинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності товариства, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу товариства [12, с. 164].

Утім, володіння або користування активами здійснює власник майна (корпоративне підприємство) чи особа, якій таке майно передане за договором (контрагент корпоративного підприємства за певним договором), крім того можна бачити, що цей перелік є відкритим, отже, принципово не охоплює всі можливі варіанти. На нашу думку, визначення корпоративного контролю має визначити його сутність, але не повинно встановлювати перелік засобів здійснення.

Слід визначитися з об'єктом корпоративного контролю. На нашу думку, це корпоративне підприємство як таке (оскільки здійснення корпоративного контролю може змінити параметри підприємства як юридичної особи – від змісту окремих положень статуту підприємства та інших локальних актів, до системи і складу органів, місцезнаходження, назви, організаційно-правової форми, і, нарешті, самого буття) і його господарська діяльність у всіх її аспектах.

Також, на нашу думку, дуже важливим є питання про суб'єктів корпоративного контролю та підстави його виникнення.

Зокрема, на думку І. А. Ігнат'євої та О. І. Гарафонової, корпоративний контроль охоплює не тільки внутрішні управлінські взаємовідносини, але і зовнішні, відповідно, на думку цих дослідниць, корпоративний контроль не можна трактувати у вузькому значенні, отже, ці автори відносять до суб'єктів корпоративного контролю, крім учасників «за розміром акцій»,

ще й менеджерів, працівників підрозділів, ревізійну комісію, службу внутрішнього аудиту, збори засновників, збори власників, а також органи державної влади, територіальні громади і громадськість [3, с. 353].

Інші дослідники інакше співвідносять зовнішній та внутрішній корпоративний контроль, зокрема, В. В. Бурцев ототожнює внутрішній та зовнішній корпоративний контроль [13, с. 34], О. С. Цепілова навпаки – вважає за доцільне розглядати корпоративний контроль окремо від внутрішнього [14, с. 197], Б. А. Аманжолова та О. П. Зайцева розглядають «корпоративний внутрішній контроль» [15, с. 125-130], а О. А. Касюк – «внутрішній корпоративний контроль» як контроль за здійсненням фінансово-господарської діяльності товариства його структурними підрозділами та органами [16, с. 38-44], нарешті, А. В. Мягкий розмежовує корпоративний контроль як діяльність спеціально створених органів товариства та корпоративний контроль, який здійснюється власниками корпоративних прав [12, с. 159] і пише, що «контроль із боку власників корпоративних прав є первісним, оскільки він відображає їх інтереси ... метою цього контролю є забезпечення інтересів учасників товариства як власників корпоративних прав та інвесторів щодо стабільної діяльності товариства як учасника господарських відносин» [12, с. 169].

На нашу думку, контроль є корпоративним не тільки тому, що контролюється корпоративне підприємство, але й тому, що він здійснюється на корпоративно-правових підставах: наприклад, контроль над корпоративним підприємством може здійснюватися у процедурі банкрутства – арбітражним керуючим, призначеним господарським судом, але цей контроль має вочевидь не корпоративно-правове походження. Тобто для з'ясування природи корпоративного контролю має значення не лише об'єкт, але й природа контролю.

Отже, суб'єктом корпоративного контролю є виключно суб'єкти корпоративних прав, корпоративний контроль – це вплив, що здійснюється учасниками корпоративного підприємства, і як такий він відрізняється і від внутрігосподарського чи внутрішнього контролю (фінансового, управлінського), який здійснюють визначені учасниками підприємства відповідно до корпоративних процедур органи корпоративного підприємства та його посадові особи, який можна, на відміну від корпоративного контролю, розглядати як управлінську функцію і який є похідним від корпоративного контролю учасників. Так само корпоративний контроль відрізняється від усіх видів контролю, який здійснюють щодо корпоративного підприємства державні органи чи інші зовнішні суб'єкти.

Надаючи визначення корпоративного контролю, В. М. Кравчук [7, с. 349], В. С. Щербина [8, с. 188] характеризують корпоративний контроль як «вплив», натомість інші – як «можливість впливу» (Т. Ю. Басова [11, с. 33], Є. П. Губін [9, с. 18], І. В. Лукач [10, с. 120], А. В. Мягкий [12, с. 164]), «можливість приймати рішення та здійснювати контрольні функції» (О. Чуб [1, с. 54]), тоді як у визначенні Д. І. Степанова корпоративний контроль постає як водночас і вплив, і можливість його здійснення [6, с. 146].

На нашу думку, саме підхід Д. І. Степанова є вірним для розуміння корпоративного контролю: за своєю суттю корпоративний контроль - це можливість здійснення правового впливу на управління справами (потенційний аспект контролю), і, власне, сам вплив, що його здійснює учасник або група учасників.

Корпоративний контроль виявляється у колі правомочностей, що визначають обсяг права учасника корпоративного підприємства брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства залежно від розміру належної йому корпоративної частки або кількості належних йому корпоративних часток.

При цьому корпоративний контроль групи учасників корпоративного підприємства, що діють спільно, визначається виходячи з сукупного розміру (кількості) належних їм корпоративних часток, і, відповідно, спільного кола правомочностей щодо участі в управлінні справами корпоративного підприємства.

Висновки. Таким чином, ми можемо визначити корпоративний контроль як вплив (позитивний або негативний, кожен із яких, у свою чергу, виявляється вирішальним, кворумним або ініціюючим), який здійснює чи може здійснювати учасник або група учасників корпоративного підприємства на таке підприємство та його господарську діяльність, реалізуючи коло правомочностей, що визначають обсяг корпоративного права учасника (учасників) корпоративного підприємства брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства залежно від розміру належної йому (їм) корпоративної частки або кількості належних йому (їм) корпоративних часток.

Корпоративний контроль є первинною передумовою здійснення корпоративного управління, оскільки саме реалізація правомочностей суб'єктивного корпоративного права брати участь в управлінні справами корпоративного підприємства визначає склад органів корпоративного підприємства, зміст найважливіших локальних актів підприємства і рішення його вищого органу управління, і, як наслідок, – формує параметри середовища, в якому буде здійснюватися корпоративне управління.

Список літератури

1. Чуб О. Банки на ринку корпоративного контролю: проблеми оцінки вартості бізнесу / О. Чуб // Вісник Національного банку України. 2008. №10. С. 54–56.
2. Черпак А. Є. Розвиток корпоративного контролю в умовах трансформації економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 / А. Є. Черпак. К., 2006. 20 с.
3. Корпоративне управління: підручник / І. А. Ігнат'єва, О. І. Гарафонова. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 600 с.
4. Костюк О. М. Корпоративное управление в банке: монографія / О. М. Костюк. Суми: ДВНЗ «УАВС НБУ», 2008. 332 с.
5. Кукукина И. Г. Методология и инструментарий управления финансовыми потоками в условиях трансформации корпоративного контроля: автореф. дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.10 / И. Г. Кукукина. Иваново, 2011. 44 с.
6. Степанов Д. И. Феномен корпоративного контроля / Д. И. Степанов // Вестник гражданского права. 2009. № 3. С. 149–206 с.
7. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. К., 2008. 720 с.
8. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина. К., Юрінком Інтер, 2013. 636 с.
9. Губин Е. П. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе: практическое пособие / Е. П. Губин. М.: Юрист, 1999. 248 с.
10. Лукач І. В. Правове положення холдингових компаній: монографія / І. В. Лукач. К.: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.

11. Басова Т. Ю. Корпоративные договоры в рамках холдинговых структур / Т. Ю. Басова // Право и экономика. 2011. №12. С. 33–39.
12. Беляневич О. А., Мягкий А. В. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми. Монографія / О. А. Беляневич, А. В. Мягкий. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.
13. Бурцев В. В. Управленческий контроль на предприятии: методология и организация / В. В. Бурцев // Управленческий учет. 2005. № 4. С. 30–38.
14. Цепилова Е. С. Уточнение содержания корпоративного контроля в хозяйствующих субъектах / Е. С. Цепилова // Финансовые исследования. 2015. №4. С.192–199.
15. Зайцева О.П., Аманжолова Б.А. Корпоративный внутренний контроль: принципы, организация, интеграция подходов / О. П. Зайцева, Б. А. Аманжолова // Экономика и менеджмент. 2011. № 6. С. 125–130.
16. Касюк Е. А. Внутренний корпоративный контроль: принципы и интеграция подходов к организации / Е. А. Касюк // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». 2014. № 3. С. 38–44.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2018

А. В. Смитюх

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОТНОСИТЕЛЬНО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ И СУЩНОСТИ КОРПОРАТИВНОГО КОНТРОЛЯ

Резюме

В статье исследуются доктринальные определения понятия корпоративного контроля и предлагается понимание корпоративного контроля как первичной предпосылки осуществления корпоративного управления, как влияния, которое осуществляет либо может осуществлять в отношении корпоративного предприятия и его хозяйственной деятельности участник или группа участников предприятия, реализуя круг правомочий, определяющих объем его (их) корпоративного права участвовать в управлении делами корпоративного предприятия в зависимости от размера принадлежащей ему (им) корпоративной доли или количества принадлежащих ему (им) корпоративных долей.

Ключевые слова: корпоративный контроль, корпоративные права, корпоративные предприятия.

A. V. Smitiukh

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**ON THE DETERMINATION OF THE CONCEPT AND THE ESSENCE
OF THE CORPORATE CONTROL**

Summary

The article examines the doctrinal definitions of the concept of corporate control and suggests an understanding of corporate control as the primary prerequisite for the corporate management. So the corporate control may be regarded as an actual or potential impact of a participant or a group of participants on the corporate company and its economic activities. The corporate control's ground is a range of legal powers of somebody's subjective corporate right to participate in the management of the corporate company's affairs depending on the size of the corporate share or the number of corporate shares owned by the person.

Key words: corporate control, corporate share, corporate company.